नीतिचन्द्रिका

उदारस्य तृणं वित्तं शूरस्य मरणं तृणम् ।
विरक्तस्य तृणं भार्या निःस्पृहस्य तृणं जगत् ॥ १७ ॥

पदविभागः

उदारस्य, तृणम्, वित्तम्, शूरस्य, मरणम्, तृणम्, विरक्तस्य, तृणम्, भार्या, निःस्पृहस्य, तृणम्, जगत् ।

अन्वयः

उदारस्य वित्तं तृणं (तृणसमानं भवति) । शूरस्य मरणं तृणं (तृणसमानं भवति) । विरक्तस्य भार्या तृणं (तृणसमाना भवति) । निःस्पृहस्य जगत् तृणं (तृणसमानं भवति) ।

कठिनपदार्थः

- वित्तम् = धनम्, द्रविणम् ।
- भार्या = पत्नी, सती, जाया ।

नीतिचन्द्रिका

उदारस्य तृणं वित्तं शूरस्य मरणं तृणम् ।
विरक्तस्य तृणं भार्या निःस्पृहस्य तृणं जगत् ॥ १७ ॥

भावार्थः

यस्य जनस्य धनविषये विरक्तिः अस्ति तस्य दृष्ट्या धनं तृणसमानम् । रणाङ्गणे यः शूरः अस्ति तस्य दृष्ट्या मरणं तृणसमानम् । कुटुम्बजीवने यस्य आसक्तिः न विद्यते तस्य दृष्ट्या पत्नी तृणसमाना भवति । अनासक्तस्य जगत् एव तृणसमानं भवति ।

नीतिचन्द्रिका

उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः
दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।
देवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या
यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ॥ १८ ॥

पदविभागः

उद्योगिनम्, पुरुषसिंहम्, उपैति, लक्ष्मीः, दैवेन, देयम्, इति, कापुरुषाः, वदन्ति, देवम्, निहत्य, कुरु, पौरुषम्, आत्मशक्त्या, यत्ने, कृते, यदि, न, सिध्यति, कः, अत्र, दोषः?

अन्वयः

लक्ष्मीः उद्योगिनं पुरुषम् उपैति । दैवेन देयम् इति कापुरुषाः वदन्ति । देवं निहत्य, आत्मशक्त्या पौरुषं कुरु । यत्ने कृते (अपि) यदि (कार्यं) न सिद्ध्यति (तर्हि) अत्र कः दोषः?

कठिनपदार्थः

- लक्ष्मीः = सम्पत्तिः ।
- उद्योगिनम् = प्रयत्नशीलम् (जनम्) ।
- उपैति = समीपं याति ।

नीतिचन्द्रिका

उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः
दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।
देवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या
यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ॥ १८ ॥

भावार्थः

यः निरन्तरं प्रयत्नं करोति तस्य पुरुषसिंहस्य निकटं लक्ष्मीः स्वयम् आगच्छति । किन्तु अलसाः कुत्सिताः पुरुषाः (दुष्टाः) दैवेन सम्पत्तिः दातव्या इति वदन्ति । तस्मात् भगवान् न ददाति चेदपि आत्मशक्त्या पौरुषेण च सम्पत्तिः सम्पादनीया । एवं प्रयत्नः कृतः चेदपि यदि कार्यसिद्धिः न जाता तर्हि मम प्रयत्ने कः दोषः स्यात् इति पुनश्चिन्तनीयम् इति भावः ।

नीतिचन्द्रिका

उपकारः परो धर्मः परार्थं कर्मनैपुणम् ।
पात्रे दानं परः कामः परो मोक्षो वितृष्णता ॥ १९ ॥

पदविभागः

उपकारः, परः, धर्मः, पर-अर्थम्, कर्म-नैपुणम्, पात्रे, दानम्, परः, कामः, परः, मोक्षः, वितृष्णता ।

अन्वयः

उपकारः परः (परमः) धर्मः, कर्म-नैपुणं परार्थं (भवति) । पात्रे दानं परः (परमः) कामः, वितृष्णता परः (परमः) मोक्षः (भवति) ।

कठिनपदार्थः

- परः = श्रेष्ठः ।
- पात्रे = सत्पात्रे ।
- वितृष्णता = तृष्णाराहित्यम् ।

नीतिचन्द्रिका

उपकारः परो धर्मः परार्थं कर्मनैपुणम् ।
पात्रे दानं परः कामः परो मोक्षो वितृष्णता ॥ १९ ॥

भावार्थः

उपकारः श्रेष्ठः धर्मः । क्रियासु नैपुण्यं श्रेष्ठं प्रयोजनं भवति । सत्पात्रे दानं श्रेष्ठः धर्मः । अत्याशाराहित्यं श्रेष्ठः मोक्षः भवति ।